

MÔŽE SKEPTIK SKUTOČNE POCHYBOVAŤ O VŠETKOM?

Odpoveď Milošovi Taligovi

ANDREJ DÉMUTH, Katedra filozofie FF TU, Trnava

V 7. čísle 2010 tohto časopisu publikoval Miloš Taliga svoju stať *Paradox skepticizmu?* [18] ako polemiku či príspevok do diskusie k práci L. Kvasza a E. Zeleňáka *A Problem for Popper's Fallibilism* [9], a najmä ako reakciu na moje ponímanie skepticizmu uverejnené v knihe *Poznanie, vedenie alebo interpretácia?* [7]. Taliga vystupuje s obhajobou skepticizmu a s argumentáciou, ktorá sa snaží preukázať, že „skeptícizmus je výsledkom úprimného vecného kritického uvažovania o možnostiach a hraniciach ľudského poznávania“ ([18], 695). Tento postoj je mi sympatický a je úplne v súlade s mojím osobným presvedčením, čo dokumentujú i viaceré štúdie, ktoré som na túto tému v minulosti publikoval ([4]; [5]; [6]). Dôvodom na napísanie odpovede preto nie je odlišné vnímanie skepticizmu, ale najmä meritum Taligovej argumentácie, namietajúcej, že skeptik si logicky neprotirečí, ak tvrdí, že „Nič nie je isté“, a teda ani vtedy, ak tvrdí, že „Nie je isté ani to, že nič nie je isté.“ Taliga to tvrdí na základe svojho vymedzenia skepticizmu a presvedčenia o pravdivosti danej vety, hoci (ako uvádza) bez dostatočne dobrých dôvodov. Predtým, ako sa dostanem k analýze uvedeného problému, bude možno dobré ozrejmiť pojmy a argumenty uvedené v pôvodnej práci a v následnej polemike.

V pôvodnej práci som sa snažil uviesť jedno z často používaných vymedzení poznania – tripartitnú teóriu poznania, ale i limity a obmedzenia takéhoto ponímania. Súčasťou môjho argumentovania bolo poukázanie na nemožnosť úplného zdôvodnenia poznania, na problematickosť kritéria dostatočného zdôvodnenia, na kontextuálnosť. K môjmu postoju patrí aj presvedčenie, že poznanie nemožno odmietnuť ani ho úplne relativizovať. Ako prostriedok argumentácie som v kapitole *Skepticizmus* uviedol problém solipsizmu a neskôr podrobnejšie i niektoré námietky formulované proti tripartitnej teórii z pozícií skepticizmu ([7], 197 – 204). A práve tie sa stali predmetom Taligovej kritiky.

Taliga v prvej časti svojej polemiky vymedzuje, čo je, a čo podľa neho nie je skepticizmus. Nepreberá moje (široké) chápanie pojmu ani žiadne z viacerých mnou spomínaných vymedzení (Audiho [1], Lemosovo [11], Humovo [8], Sextovo [14]),¹ ani ním uvádzané Davidsonovo chápanie [3], ale spresňuje ich a odlišuje od agnosticizmu, relativizmu, falibilizmu a pod. Takýto postup možno považovať za legitímny a na prvý pohľad i obohacujúci, keďže spresňuje terminológiu a ujasňuje priestor argumentovania. Avšak práve v ňom spočíva prvá ťažkosť predkladanej polemiky.

Nazdávam sa, že k pravidlám korektnej argumentácie patrí osvojenie si kritizovaného terminologického aparátu v kontexte, v ktorom bol použitý (prípadne reflektova-

¹ Iné definície skepticizmu (zvýrazňujúce nemožnosť poznania) možno nájsť napr. v ([2]; [12]).

nie intencií, ktoré kontext odkrýva). Autor polemiky však nepreberá terminológiu kritizovaného, ale nahrádza ju svojou vlastnou. Tým dochádza k mýňaniu použitých argumentačných postupov. Taliga súhlasí s argumentmi proti nekonzistentnosti dogmatického skepticizmu, ktorý stotožňuje s agnosticizmom. Robí to však preto, aby ukázal, že Démuthov dogmatický skeptik ako údajný Taligov agnostik nie je totožný s Taligovým skeptikom. Podobne stotožňuje umierneného skeptika s „moderným vymedzením falibilizmu“ a ukazuje, že Taligov falibilista nie je Taligovým skeptikom. Tak ako v referovanej práci aj u Taligu sa možno stretnúť s odmietnutím relativizmu, hoci dôvody na jeho odmietnutie nie sú v pôvodnom texte (relativistická doktrína nárokujúca si na absolútnu pravdu verzus neexistencia relatívnych právd) rovnaké. Mohlo by sa teda zdať, že keďže intencie – kritické uvažovanie o hraniciach poznania a preukázanie limitov v zdôvodňovaní a nadobúdaní poznania – sú podobné, ak nie identické, v uvedenom prípade ide len o autorov nesúhlas so širokým použitím pojmu skepticizmu a jeho spresnenie či korigovanie v porovnaní s kritikovým jazykom. Problém je však podstatne hlbší a spočíva ako v použitom slovníku kritika, tak aj v jeho chápaní limitov možného poznania a zdôvodňovania. Aby som sa nedopustil podobnej chyby, v ďalšom texte sa pokúsím osvojiť si Taligovu terminológiu a podrobiť jeho argumenty ďalšiemu skúmaniu.

Miloš Taliga vymedzuje skeptika ako filozofa „zastávajúceho epistemologickú tézu, podľa ktorej disponujeme poznaním, no nedisponujeme žiadnymi dobrými dôvodmi v prospech pravdivosti poznania, a to ani dôvodmi čiastočnými“ ([18], 696). Odhliadnuc od skutočnosti, že takéto vymedzenie nepredstavuje štandardné chápanie skepticizmu, ale jeho značne zúžené vymedzenie, obsahuje v sebe aj niekoľko závažných problémov. Pri pohľade do dejín filozofie zistíme, že uvedenému vymedzeniu nezodpovedá mnoho filozofov. Taligovými skeptikmi pravdepodobne nie sú Pyrrhón ani Agrippa, Xenofanés, Arkesiláos, Karneadés, ale ani Sextus Emperikos – týmito všetkým sa skepticizmus bežne pripisuje. Dôvodom je to, že všetci spochybňujú samotnú možnosť nadobudnutia poznania a napodív používajú pri tom argumenty relativizmu, subhumánneho a superhumánneho poznania, kontextualitu a pod. Podobne možno pochybovať o tom, či bol Descartes skeptikom v prvej meditácii a či je skeptikom Hume.² Ak by však aj nebolo v dejinách filozofie mysliteľa, ktorý by celkom zodpovedal uvedenému vymedzeniu, neznamená to ešte, že nie je hodné bližšieho preskúmania.

Uvedené vymedzenie, ak mu správne rozumiem, hovorí predovšetkým to, že skeptik je filozof, ktorý verí v existenciu pravdy,³ avšak uvedomuje si, že na jej dokázanie nemá žiadne (ani dostatočné) prostriedky – dôvody. Ponechajme nateraz bokom fakt, že v Taligovom vymedzení skeptik nedisponuje ani čiastočnými dôvodmi (!), ktoré by ho oprávňovali zastávať dané tvrdenie ako pravdivé. Sústreďme sa na dôsledky tejto definície, ktoré naznačujú, že „neexistujú žiadne dobré dôvody či ‚istoty‘“ ([18], 700). Práve táto definícia je totiž jadrom protichodnosti kritizujúceho a kritizovaného názoru.

² Diskusiu o starom a novom čítaní Huma ponechávam na tomto mieste bokom.

³ Preukázať nevyhnutnosť akceptovania existencie pravdy bolo hlavným zámerom mojej pôvodného textu (pozri [7], 203 – 204).

Podľa autora kritiky najspornejšou časťou môjho textu, ktorá ho vyprovokovala napísať polemiku, je tvrdenie, že výrok „Nič nie je isté“ a jeho triviálny dôsledok „Nie je isté ani len to, že nič nie je isté“ spochybňujú konzistentnosť skeptikového postoja. Taliga uvádza, „že dôsledný skeptik sa musí s úžasom spýtať, ako to, preboha, spochybňuje jeho pôvodnú tézu, podľa ktorej nič nie je isté“? Ako argument uvádza, že „obidve vety možno konzistentne považovať za pravdivé, a to bez dobrých dôvodov“ ([18], 700). To preto, že ani jedna z týchto viet nie je zdôvodnenou pravdou. A práve tu vidím jadro samotného problému.

Kým jadro Taligovej argumentácie je zamerané na absenciu zdôvodnenia daného tvrdenia (ani jedna z viet nie je zdôvodnenou pravdou), jadro mojej argumentácie spočíva v tom, že ani jedna z uvedených viet nie je pravdou. Podstata nepravdivosti tvrdenia o neexistencii či nemožnosti existencie istoty, ktoré podľa mňa predstavuje bezprostredný dôsledok Taligovho vymedzenia skepticizmu (neexistujú žiadne dobré dôvody pravdivosti poznania), spočíva podľa mňa v jeho logickej kontradiktorickosti, a to hneď v dvoch ohľadoch.

Významným na porozumení obsahu výroku „Nič nie je isté“ je vymedzenie pojmu (kvantifikátora) „nič“ a chápanie pojmu „isté“. Pokiaľ pod pojmom (kvantifikátorom) „nič“ máme na mysli jeho „široké“ vymedzenie zahŕňajúce všetky výroky vrátane výroku „Nič nie je isté“ (množinu výrokov, ktorá obsahuje seba samú), potom je zrejmé, že výrok „Nič nie je isté“ sa vzťahuje aj sám na seba. Ide teda o obdobu Russellovho paradoxu. Ak správne rozumiem, výrok „Nič nie je isté“ možno previesť do podoby „Neexistujú výroky, o ktorých pravdivosti nemožno mať pochybnosť“ (A). Negácia tohto výroku potom je, že nie je pravda, že A, a teda, že „Existuje aspoň jeden výrok, o ktorého pravdivosti nemožno mať pochybnosť“ (B). Odhliadnuc od obsahu A je zrejmé, že buď A, alebo B je nepravdivé, hoci ešte neviem, ktorý z týchto výrokov (A, B) je pravdivý. Ak je to však tak, A nemôže byť pravdivé (pokiaľ platí zákon sporu).

Ak chápeme kvantifikátor „nič“ diskretne, čo znamená, že sa vzťahuje na všetky výroky okrem výroku A, tak sa zdá, že Russellov paradox je odstránený. Problémom je to, že ani v takomto chápaní výrok „Nič nie je isté“ nie je konzistentný. Odhliada totiž od implicitných predpokladov, ktoré sú s daným výrokom spojené, a síce, že je tu niekto, kto vypovedá, že platí zákon sporu, že daný výrok existuje a pod. Práve existencia týchto implicitných právd je jadrom argumentácie v kritizovanej knihe, k čomu sa oponent nevyjadril. Jasnosť a evidencia Descartovo *cogita* je dôvodom, prečo Descartes ďalej nepochybuje. Nemožnosť vyvracať všetko (napríklad aj metódu vyvracania) a existencia neomylných právd – to je podľa mňa to, čo skeptika obmedzuje.

Argument, o ktorý sa opieram, je obdobou Wittgensteinovho a Stoutlandovho argumentu o istote. Rovnako ako Quine verím, že platnosť (takmer) každého výroku možno zmeniť, ak vykonáme „dostatočne drastické úpravy na inom mieste systému“ ([13], 497). To znamená, že výrok môže byť platný alebo neplatný, ak dostatočne redefinujeme pravdivostné hodnoty výrokov, ktoré dotvárajú kontext jeho významu. Podobne, ak sa zamýšľam nad istotou jednotlivých faktov, verím, že (takmer) každý z nich zvlášť môžem spochybniť, no nemôžem sa vyskytnúť v situácii, keď ich budem spochybňovať všetky ako

celok ([17], 131). „Istota nejakej jednotlivej propozície je záležitosťou jej miesta v určitom hniezde propozícií. Drží ju ako pevné to, čo leží okolo nej“ ([17], 145). Chcieť pochybovať naraz o všetkom znamená pokúšať sa stáť na akomsi mieste-nemieste – v explanačnom vzduchoprázdne. Aj ten, kto pochybuje, verí vo svoje východiská, hoci ich môže postupne obmieňať.⁴ Výrok „Nič nie je isté“ preto možno chápať ako metavýpoveď o jednotlivých propozíciách, ale nie ako výrok o kontextoch, v ktorých boli vytvorené.

Miloš Taliga vo svojej stati oddeľuje pravdu od istoty. Tento postoj považujem za správny, avšak ako problematické vnímam jeho chápanie istoty. Od tej akoby vyžadoval nepochybnosť a úplný dôkaz či schopnosť úplného, nie dostatočného zdôvodnenia. Nazdávam sa však, že v poznaní si často možno byť istý i bez úplného alebo dostatočného zdôvodnenia. Ak správne rozumiem jeho argumentácii v druhej časti polemiky, Taliga nepochybuje o existencii neomylných výrokov, avšak uvádza, že ich pravdivosť nie je nijako zdôvodnená. Ako príklad používa Quinovu argumentáciu o konvenčnej akceptácii nevyhnutných logických právd. Konvenčnosť určenia kritérií pravdivosti pritom prezentuje ako *dôvod nezdôvodnenosti* poznania. Práve tu vidím problém predloženej argumentácie. Autor vo svojej kritike predkladá vymedzenie skepticizmu, podľa ktorého „nedisponujeme žiadnymi dobrými dôvodmi v prospech pravdivosti poznania, a to ani dôvodmi čiastočnými“ ([18], 696). Potom však nedisponujeme ani dobrými dôvodmi v prospech tvrdenia, že „niečo nie je pravda“. Avšak práve toto tvrdenie sa často v publikovanej kritike nachádza. Pyrrhónsky skeptik má v dôsledku svojho chápania poznania skôr tendenciu zdržať sa absolutizujúcich výrokov, pretože nevie, či sú skutočne platné, alebo neplatné. Autor kritiky však (vcelku jasne) vie, že niečo je platné, a niečo nie. Tvrdí, že o pravdivosti svojich výrokov je presvedčený bez existencie dobrých zdôvodnení a dôvodov. Ak ale na to nemá skutočne žiadne dobré dôvody, a to ani dôvody čiastočné, tak sa pýtam, prečo preferuje vieru v platnosť svojich dôvodov, a nie vieru v platnosť ich negácií?

Taliga sa v dôsledku postoja, ktorý zastáva, vyhýba používaniu „zdôvodnenia“. V zmysle svojej definície skepticizmu hovorí o kontrolovaní platnosti daných výrokov. Nazdávam sa však, že preukazovanie platnosti nie je len jej kontrolovaním, ale v skutočnosti najmä zdôvodňovaním ním zastávanej tézy a neplatnosti iného poňatia. Problémom takéhoto postoja je chápanie pojmu „dobrého dôvodu“. Ak ním autor myslí úplné zdôvodnenie, tak s ním musím súhlasiť, pretože verím, že naozaj neexistuje možnosť poskytnúť úplné zdôvodnenie ktoréhokoľvek z našich pravdivých postojov, pretože poskytnúť úplné zdôvodnenie znamená schopnosť odkázať buď na všetky možné platné tvrdenia (kontextualizmus), alebo zaujať akýsi úplný a ďalej už nezdôvodnený postoj. K nemož-

⁴ R. Smullyan v tejto súvislosti hovorí o kritickom preverovaní presvedčení, v ktoré veríme, čím objavujeme svoju nekonzistentnosť, alebo naopak namyslenosť ([15], 182). Ako uvádza R. Slavkovský: „Keby sa niekto chcel dopredu poistiť pred omylmi, bolo by to možné len tak, že by – hoci aj po prísnom intelektuálnom preverovaní – napokon prijal pravdivosť všetkých svojich presvedčení. Tým by si ale sám odrezal cestu k ďalšiemu rastu svojho poznania, ktorý by bol iný než len extenzívny“ ([16], 202).

nosti úplného zdôvodnenia smerovala i moja pôvodná práca, kritizujúca tripartitnú teóriu, a okrem Taligovej koncepcie i Lehrerova skepticko-agnostická interpretácia poznania [10].

Taliga však hovorí o absencii akéhokoľvek, i čiastočne dobrého, dôvodu. A práve v tomto bode nachádzam hlavnú nezrovnalosť v našich postojoch. Nazdávam sa, že aj skeptik má na svoje presvedčenia celkom (alebo aspoň čiastočne) dobré dôvody. Nena-
rážam tým len na Leibnizovu vetu o dostatočnom dôvode, ale najmä na súbor tvrdení, ktoré vždy tvoria explanačné predpolie akéhokoľvek postoja. Súhlasím s tým, že axiómy, postuláty a mnohé iné presvedčenia nemožno dobre apriórne zdôvodniť. Ich opodstatnenie však poskytuje ich použitie, a teda ich prijatie umožňuje logicky konzistentne vysvetliť mnoho javov poznania. To napokon dodáva i Taliga, keď tvrdí, že „bez nevyhnutne pravdivých tvrdení by prirodzený jazyk nemohol plniť kognitívnu ani komunikačnú funkciu“ ([18], 702), avšak dodáva, že „ontologická téza, podľa ktorej v L existujú nevyhnutne pravdivé vety, je jednoducho dôsledkom „ustanovenia“ L“ ([18], 703). Ak však chce skeptik komunikovať, musí nevyhnutne akceptovať jazykové konvencie, a teda aj pravdy, ktoré z nich vychádzajú. Nazdávam sa, že práve kognitívne a komunikačné intencie sú síce čiastočným, ale zároveň dostatočným dôvodom, prečo skeptik akceptuje isté východiská svojho postoja. Inak by sa totiž na neho vzťahovalo to, čo Wittgenstein vyjadruje vo svojom stanovisku k solipsizmu, a síce že to, čo mieni, je v podstate správne, len sa to nedá vypovedať ([19], 5.62). Ak teda tvrdím, že „nič nie je isté“, pohybujem sa na ľade, po ktorom kráča solipsista. Akceptujem jazykové východiská, ale zároveň ich aj spochybňujem – a to nie je prejavom konzistentnosti myslenia.

Na záver: Úprimne ďakujem Milošovi Taligovi za jeho kritické postoje vyjadrené v uvedenej polemike. Napriek tomu, že mojou snahou nebolo definovanie jednotlivých epistemologických pozícií, súhlasím s jeho upozornením na potrebu jemnejšieho rozlišovania medzi skepticizmom, agnosticizmom, relativizmom či falibilizmom. To, s čím sa nestotožňujem, je jeho príúzké definovanie skepticizmu, ktoré ho len slabo oddeľuje od fideizmu, ale najmä neakceptujem jeho prijímanie platnosti tézy „Nič nie je isté“ a odmietanie existencie čo i len čiastočne dobrých dôvodov. Nazdávam sa, že v takomto ponímaní poznania nie je celkom dobre možné zastávať jeden názor viac ako iný, a zároveň rozlišovať medzi poznaním a nepoznaním. A práve odhaľovanie hraníc kritického prístupu k poznaniu, a teda i skepticizmu vo vzťahu ku skepticizmu, bolo hlavnou témou pôvodného textu, ktorý chcel naznačiť, že ani skeptik nemôže zmysluplne pochybovať o všetkom.

LITERATÚRA

- [1] AUDI, R.: *Epistemology: a contemporary introduction to the theory of knowledge*. New York and London: Routledge 2005.
- [2] BRUECKNER, A.: Heslo: Scepticism. In: BORCHERT, D. (ed.): *Encyclopedia of Philosophy*. 2nd edition, Thomson Gale 2006, pp. 42 – 47.
- [3] DAVIDSON, D.: *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Clarendon Press 2001.

- [4] DÉMUTH, A.: David Hume a fakty rozumu. In: *Hodnotové aspekty súčasného sveta*. Bratislava: IRIS 2003, s. 416 – 420.
- [5] DÉMUTH, A.: Je skepticizmus skutočne rezignáciou na rozum? In: Syrovátka, J. (ed): *Filosofická skepse*. Liberec: SCHOLÉ PHILOSOPHIA 2003, s. 63 – 69.
- [6] DÉMUTH, A.: Niekoľko úvah o paradoxnosti poznania, alebo je spoznanie nepoznania poznaním? In: Slavkovský, A. – Vydrová – J., Vydra, A. (eds.): *Paradoxy a hranice racionality*. Pusté Úľany: Schola Philosophica 2007, s. 72 – 80.
- [7] DÉMUTH, A.: Poznanie, vedenie alebo interpretácia? Pusté Úľany: Schola Philosophica 2009.
- [8] HUME, D.: *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- [9] KVASZ, L. – ZELENÁK, E.: A Problem for Popper's Fallibilism. In: Cohen, R. S. – Parusniková, Z. (eds.): *Rethinking Popper*. (Boston Studies in the Philosophy of Science, vol. 272). Boston: Springer 2009, pp. 71 – 81.
- [10] LEHRER, K.: *Teória poznania*. Bratislava: Infopress 1999.
- [11] LEMOS, N.: *Introduction to the Theory of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- [12] POPKIN, R.: Heslo: Scepticism, History of. In: BORCHERT, D. (ed.): *Encyclopedia of Philosophy*. 2nd edition, Thomson Gale 2006, pp. 47 – 61.
- [13] QUINE, W. O.: Dve dogmy empiricizmu. In: *Filozofia*, roč. 47, 1992, č. 8, s. 485 – 499.
- [14] SEXTOS EMPERICOS: *Základy pyrrhónskej skepsy*. Bratislava: Pravda 1984.
- [15] SMULLYAN, R. M.: *Jak se jmenuje tahle knížka?* Praha: Mladá fronta 1986.
- [16] SLAVKOVSKÝ, A.: Dobrý človek a problematika nepravdivosti. In: Michalov, J. (ed.): *Formovanie dobrého človeka*. Nitra 2005, s. 200 – 204.
- [17] STOUTLAND, F.: Wittgenstein: O istote a pravdivosti. In: [19].
- [18] TALIGA, M.: Paradox skepticizmu? In: *Filozofia*, 65, 2010, č. 7, s. 695 – 705.
- [19] WITTGENSTEIN, L.: *O istote*. Bratislava: Kalligram 2006.

Andrej Démuth
 Katedra filozofie FF TU
 Hornopotočná 23
 917 01 Trnava
 SR
 e-mail: andrej.demuth@truni.sk